

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI**

**IQTIDORLI TALABALAR, MAGISTRANTLAR, TAYANCH
DOKTORANTLAR VA DOKTORANTLARNING**

TAFAKKUR VA TALQIN

**MAVZUSIDARESPUBLIKA
MIQYOSIDAGI ILMIIY-AMALIY
ANJUMAN TO'PLAMI**

Бухоро-2021

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
MAGISTRATURA BO‘LIMI**

**IQTIDORLI TALABALAR, MAGISTRANTLAR, TAYANCH
DOKTORANTLAR VA DOKTORANTLARNING**

TAFAKKUR VA TALQIN

mavzusida

**Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy
anjuman to‘plami**

2021 yil, 27-may

Tahrir hay'ati:

O.X.Xamidov	- Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
M.I.Daminov	- Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
O.S. Qahhorov	- Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (DSc), dotsent
S.Q. Qaxxorov	- Pedagogika fanlari doktori, professor
D.R. Djurayev	- Fizika-matematika fanlari doktori, professor
A.A. Turayev	- Fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
M.Y. Ergashov	- Kimyo fanlari nomzodi, professor
B.N.Navro'z-zoda	- Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
SH.A. Hayitov	- Tarix fanlari doktori, professor
D.S. O'rayeva	- Filologiya fanlari doktori, professor
S. Bo'riyev	- Biologiya fanlari doktori, professor
SH.R.Barotov	- Psixologiya fanlari doktori, professor
SH.SH.Olimov	- Pedagogika fanlari doktori, professor
A.R.Hamroyev	- Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Mas'ul muharrir:

A.A. Turayev – magistratura bo'limi boshlig'i f.-m.f.f.d., (PhD) dotsent

Musahhih:

T.Sh.Ergashev – ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limi bosh mutaxassisi

D.Rahmatova – magistratura bo'limi uslubshunosi

B.A.Hikmatov – magistrant

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24-yanvardagi Oliy majlisga yo'llagan murojatnomasi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2020 yil 7- fevraldagi 56-F-son farmoyishiga hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2021 yil 4-maydagi № 3/19-04/05-26 son xatiga asosan ushbu Respublika ilmiy-amaliy anjuman tashkil etildi. To'plamda iqtidorli talabalar, magistrantlar, tayanch doktorantlar va doktorantlarning ilmiy izlanishlari, tajriba almashish, sohalarda amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qilish va bu boradagi takliflarni ishlab chiqish bo'yicha ilmiy-amaliy va uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to'plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma'lumotlar hamda bildirilgan fikr va mulohazalarga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

BARQAROR TURIZM- O'ZBEKISTONDAGI ATROF MUHITNI MUHOFAZA QILISHNING POTENSIAL KALITI

M.S. Sayfullayeva

Buxoro Davlat Universiteti

Annotatsiya: Turizm allaqachon dunyo iqtisodiyotiga sezilarli darajada ta'sir o'tkaza oladigan sanoatga aylanib ulgurgan. Ko'pkina mamlakatlarda esa iqtisodning yetakchi tarmog'i sifatida shakllangan. Bunga sabab turizm sanoatining keng tarmoqli xizmatlar sohasiga ega ekanligi va deyarli barcha sohalarga o'z ta'sirini o'tkaza olishidadir. Buning iqtisodiy tomonlama, asosan daromad, ish bilan bandlik jihatlari singari ijobiy tomonlari asos qilib olinsada, uning eng asosiy tabiatga zarar keltirishi ko'pincha inobatga olinmaydi. Rejalashtirilmagan va nazorat qilinmagan turizm sohasi kelajakda davlat miqiyosida, keyinchalik dunyo, global miqiyosdagi hal qilib bo'lmas muammoga aylanadi. Vaqtinchalik iqtisodiy foyda evaziga tabiatni tavakkal ostida qoldirish kelajak uchun ulkan to'siqlarga yo'l ochadi. Barqaror iqtisodiy foydaga erishish esa, har bir mamlakatda barqaror turizm me'zonlarini yaratish va ularni joriy qilish orqali erishiladi. Bu orqali nafaqat tabiat balki tarixiy-madaniy me'ros saqlab qolinadi, shuningdek, jamiyatda atrof muhitga qarash, ekologik madaniyat kabi yondosh tushunchalar ham shakllanadi.

Barqaqorlikning o'zi, doimiylik, resurslardan oqilona foydalanish, biologik xilma-xillikni saqlash, barcha iqtisodiy, madaniy, tabiiy oqibatlarining zararini minimallashtirish orqali mahalliy aholi va atrof muhit himoyasini maksimallashtirish bilan birgalikda natijaga erishish maqsadida strukturaviy boshqaruvni ham yo'lga qo'yish demakdir.

Ushbu tezisda, turizmning ekologik va iqtisodiy jihatlari orasida muvozanatni aynan barqaror turizm me'zonlari orqali ta'minlash metodikasini taklif etadi.

Kalit so'zlar: ekologik turizm, barqaror turizm, konsepsiya, strategiya.

Sayyohlar oqimining ortishi va xarajatlarning ko'payishi, ishlab chiqariladigan mahsulotlar hajmi tashqi import hajmiga yanada ortishi, charter reyslarning soni ko'payishi iqtisodiyotning rivojlanishi bilan bir qatorda mamlakatda ekologik muhitni ancha xavfga solishi tayin. Bunda hozirgi ekologik tizimni yanada yaxshilash va boricha saqlab qolish vazifasini turizm bilan kompleks ravishda amalga oshirib, kelajak uchun uzoq muddatli strategiyalar amalga oshirilishi zarurligi seziladi. Bunday bir vaziyatda aynan barqaror turizm me'zonlari dunyo mamlakatlari uchun yagona samarali yechim sifatida ko'maklashadi. Barqaror turizm me'zonlarini qo'llash nafaqat barqaror ekologik muhitni balki barqaror iqtisodiy o'sishni ham va'da qiladi.

Barqaror turizmning o'zaro aloqador uchta jihati mavjud: atrof muhitga doir, ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy. Barqaror turizm shu uch muhim jihatlarni boshqaradi va ular orasida muvozanat o'rnatadi. Buning natijasi esa uzoq va barqaror bo'lgan iqtisodiy foyda, tabiiy atrof muhit va ijtimoiy-madaniy aloqalar.

Barqaror turizm o'zi tarkibida barcha subyekt va obyektlar jamlanmasini olibgina qolmay, asosan tabiatni asrashga qaratiladi. Bundan tashqari uning mohiyatini yanada chuqurroq anglash maqsadida “barqaror” va “barqaror bo'lmagan” turizm rivojlanishi orasidagi farqga e'tibor qaratamiz. (2-jadval) Bunda farqlar uchta asosiy kategoriyalarda seziladi:

- *Umumiy konsepsiyalar
- *Rivojlanish strategiyalari
- *Turist xulq-atvori

2-jadval. Barqaror turizmning barqaror bo'lmaganidan farqi.

Barqaror	<u>Barqaror emas</u>
Umumiy konsepsiyalar	
Sekin rivojlanish	Keskin rivojlanish

Nazoratdagi rivojlanish	Nazoratsiz rivojlanish
To'g'ri masshtab	Noto'g'ri masshtab
Uzoq muddat	Qisqa muddat
Sifatga bog'liqlik	Miqdorga bog'liqlik
Mahalliy aholi nazorat	Uzoqdan boshqaruv
Rivojlantirish strategiyalari	
Avval reja, keyin rivojlanish	Rejasiz rivojlanish
Konseptsiyaga asoslanuvchi loyihalar	Tahminlarga asoslanuvchi loyihalar
Mahalliy investorlar	Tashqi investorlar
Oddiy arxitektura	Oddiy bo'lmagan arxitektura
Turist hatti xulq atvori	
Past darajali qadr	Yuqori darajali qadr
Ba'zi aqliy tayyorgarliklar	Kam bo'lgan yoki umuman mavjud bo'lmagan aqliy tayyorgarlik
Mahalliy tilni o'rganish	Mahalliy tilni o'rganmaslik
Sezuvchan, e'tiborli	Intensive va e'tiborsiz
Osuda	Shovqinli
Qaytariladigan tashriflar	Qaytish ehtimoli mavjud emas

Barqaror bo'lgan turizm xar bir kategoriya bo'yicha barqaror bo'lmagan turizmda tubdan farq qiladi. Barqaror turizm rivojlanish sekin kuzatilsada, uning natijasi uzoq muddatli bo'ladi. Natijaga kelganda esa, barqaror bo'lmagan turizm asosiy e'tibor miqdorga qaratiladi, bu esa ba'zan keragidan ortiq ishlab chiqarishni nazarda tutadi. Rivojlantirish strategiyalari ham butkul farq qilib, barqaror turizm rivojlanishda faqat o'z mamlakati moliyaviy manbalariga tayanadi. Turist xulq atvoridagi asosiy farqlar esa barqaror turizm bir muncha osuda va turistning yana qaytish istagi bilan ketishini nazarda tutadi. Turistik

destinatsiyalar ham bir muncha sayyohlar g'amxo'rligiga muhtoj, osuda tabiatga ega bo'ladi. Shuning uchun qisqa muddatli foydaga asoslangan turizm shakllaridan ko'ra uzoq, sof tabiatga ega manzillar, kelajakni kafolotlovchi barqaror turizm har bir mamlakatning bosh siyosatiga aylanishi lozim.

Biroq ushbu siyosat har bir davlatdan alohida moliyaviy manbalarni talab etadi. Bu borada esa ayrim davlatlar strategiyasini misol keltirish mumkin. Bunda daromadni tabiat soliqlarini joriy qilish orqali ham shakllantirish imkoniyati mavjud. Tushumlarni esa quidagi sxema orqali (2-shakl) yo'naltirish mumkin. Bunda davlat turli segmentlarga aralashuvini ko'rish mumkin.

O'zbekistonda buning kelajagi qanday?

Har bir mamlakatda iqtisodiyot osha mamlakatning tayanchi bo'lib hisoblanadi. Xizmatlar soxasi, xususan Turizm ham ko'plab mamlakatlar yalpi ichki mahsulotida oldingi o'rinlarni egallab keladi. Xususan mamlakatimiz dunyo bo'yicha yalpi ichki mahsulotga qo'shgan hissasining o'sishi bo'yicha 2018-yilda 72-orinda (WTTC ma'lumotiga ko'ra) bo'lsa bu 2028-yild 14-o'ringa chiqishi bashorat qilinadi. Tashqi import hajmida (turizm sohasidagi ta'minotchilar tomonidan) ham 2018-yildagi 4.5 % o'sish, 2028-yilda 6foizga ortishini ko'rsatadi, sayyohlar tashrifi ham o'n yil mobaynida 2.4%ga ortishi aytib o'tilgan. Bulardan xulosa qilish mumkinki, sayyohlar oqimining ortishi va xarajatlarning ko'payishi, ishlab chiqariladigan mahsulotlar hajmi tashqi import hajmiga yanada ortishi, charter reyslarning soni ko'payishi mamlakatda ekologik muhitni ancha xavfga solishi tayin. Bunda xozirgi ekologik tizimni yanada yaxshilash va boricha saqlab qolish vazifasini turizm bilan kompleks ravishda amalga oshirib, kelajak uchun uzoq muddatli strategiyalar amalga oshirilishi zarurligi seziladi. Mamlakatimiz yuqoridagi izohlarga barqaror turizmni tashkil qilish uchun keltirilgan qadamlarni bosqichma bosqich joriy qilishi lozim.

⇒ Uzoq muddatli barqaror turizm strategiyalarini ishlab chiqishi;

⇒ Davlat aralashuvi orqali markazlar tashkil qilinishi va ularda aholi va turistlar ishtirokida seminar konsultinglar tashkil qilish;

⇒ Har bir hovlida yashovchi aholiga “o'zbek ananaviy bog'lari”ni tashkil qilish uchun rag'batlar joriy qilish;

⇒ “Tourist environment tax”larni joriy qilish va ularni barqaror turizmga yo'naltirish;

Adabiyotlar:

1. Middleton, V.T.C. and Hawkins, R., (1998). Sustainable Tourism, A Marketing Perspective. Oxford: Butterworth-Heinemann.
2. Mihalic, T., (2000). Environmental Management of a Tourism destination. A factor of tourism competitiveness. *Tourism Management*, 21, 65-78.
3. Miller, G. ,(2001). The development of indicators for sustainable tourism: results of a Delphi survey of tourism researches. *Tourism Management*, 22, 351-362.
4. Prescott-Allen, R., (1997). Barometer of sustainability: measuring and communicating wellbeing and sustainable development. In IUCN ed. An approach to assessing progress toward sustainability: Tools and training series for institutions, field teams and collaborating agencies. Gland: IUCN.
5. Puppim de Oliveira, J.A., (2003).Governmental responses to tourism development: three Brazilian case studies. *Tourism Management*, 24, 97-110
6. Visser, N., Njuguna, S., (1992). Environmental Impacts of Tourism on the Kenya Coast. In UNEP ed. *Industry and Environment*. Paris: UNEP.
- Wells, M.P., (1997) *Economic Perspectives on Nature Tourism, Conservation and Development*. Pollution and Environmental Economics Division, Environmental Economics Series. Washington DC: World Bank.
- World Tourism Organization, (1997).
7. *International Tourism: a Global Perspective*. Madrid: WTO. World Tourism Organization, (2002).